

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA LEKSIK TEJAMKORLIKNING METAFORA ORQALI IFODALANISHI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18159215>

Saidov Xayrulla Shavkatovich

Ingliz tilshunosligi kafedrasida dotsenti

Buxoro davlat universiteti (PhD)

E-mail: x.sh.saidov@buxdu.uz

Salohiddinova Umida Nurali qizi

Magistratura 1-bosqich talabasi,

Buxoro davlat universiteti

Abstrakt

Ushbu tadqiqot ingliz va o'zbek tillarida leksik tejamkorlikning metafora orqali namoyon bo'lish mexanizmlarini tahlil qiladi. Leksik tejamkorlik minimal til birliklari orqali keng semantik mazmunni ixcham ifodalashga qaratilgan bo'lib, metafora ushbu jarayonning eng muhim vositalaridan biri sanaladi. Metafora yordamida murakkab tushunchalar obrazli, qisqa va ma'nodorligi yuqori shaklda bayon etiladi. Ingliz tilida konseptual va abstrakt metaforalar ko'proq qo'llanib, texnik va kognitiv jarayonlarni ifodalashda tilni tejamkor qiladi. O'zbek tilida esa milliy-madaniy obrazlar, emotsional ifodalar va kundalik hayotga oid metaforalar mazmunni ixcham berishda yetakchi o'rin egallaydi. Qiyosiy tahlil ikki tilda metaforaning umumiy funksiyasi bir xil bo'lsa-da, ularning semantik tuzilishi va madaniy motivatsiyasi farq qilishini ko'rsatdi. Tadqiqot natijalari metaforaning har ikki til tizimida nutq samaradorligini oshiruvchi, mazmunni boy va ixcham qiluvchi asosiy vosita ekanini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar

Leksik tejamkorlik, metafora, minimal til, semantik mazmun, konseptual metafora, abstrakt metafora, kognitiv jarayon, qiyosiy tahlil, umumiy funksiya.

Kirish

Leksik tejamkorlik til tizimida fikrni minimal til vositalari orqali samarali yetkazish tamoyilidir. Metafora esa lug'aviy birliklarning ko'chma ma'noda qo'llanishi orqali yangi ma'no, obraz va qisqa, ixcham nutq yaratish imkonini beradi. Har ikki tilda metafora leksik tejamkorlikning eng faol va samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Ingliz tilida metaforalar abstrakt tushunchalarni

sodda va qisqa ifodalaydi. O'zbek tilida esa milliy obrazlar va emotsional metaforalar tejamkorlikni ta'minlaydi.

Leksik tejamkorlikning mohiyati shundan iboratki u -nutqda ortiqcha so'z sarfini kamaytirish, mazmunni ixcham, lo'nda ifodalashga yordam beradi. Til tizimining iqtisodiy tamoyiliga tayanadi: minimal birlik – maksimal ma'no. Leksik tejamkorlik semantika, pragmatika va stilistikada keng qo'llanadi. Metaforaning leksik tejamkorlikdagi o'rni: Metafora birgina so'z yoki ibora orqali keng semantik maydonni ifodalaydi. Ko'p so'zli tasvir o'rnini bitta obrazli birlik egallaydi.

Masalan: "time is money" – vaqtning qadri, muhimligi, sarfi haqidagi keng tushunchani ikkita so'z orqali beradi.

O'zbekchada: "ko'ngli qoraygan" – murakkab psixologik holatni bitta sifat orqali beradi.

Ingliz tilida metafora orqali leksik tejamkorlikni ifodalashga doir bir necha misollar berib o'tsak;

Umumtil metaforalari

Conceptual metaphors – murakkab tushunchani ixcham ifodalaydi:

Life is a journey (hayot yo'l sifatida)

Knowledge is light (bilim – nur)

Arguments are wars (bahs – jang)

Iqtisodiy tejamkorlikni ta'minlovchi metaforalar.

Break the ice → "muloqotni boshlab, taranglikni kamaytirish"

Brainstorm → "g'oyalar oqimi"

Green light → "ruxsat"

Bu iboralar murakkab vaziyatni 2–3 so'z bilan ifodalaydi.

Texnologiya va media metaforalari

Surf the internet

Cloud storage

Firewall

Ingliz tilida metaforalar ko'proq kognitiv xarakterga ega bo'lib, abstrakt tushunchalarni aniq tasvirlar bilan almashtirib, nutqni tejamkor qiladi.

. O'zbek tilida metafora orqali leksik tejamkorlik

Milliy-madaniy metaforalar

O'zbek tili milliy obrazlarga tayangan holda ko'p ma'noni bir birlik orqali beradi:

Ko'ngli tog'dek, ko'ngli muzdek, xo'rozday – psixologik holatlarning ixcham ifodasi.

Maishiy metaforalar

Yuragi dovdiradi → qo'rquv, hayajon

Ko'zi tushdi → yoqtirdi, xohladi

Yuragi yorildi → quvondi

Birgina metafora keng ma'nolarni ifodalaydi va ortiqcha izoh talab qilmaydi.

Tilning tejamkorlik mexanizmi

O'zbek metaforalari ko'pincha emotsional-ekspressiv kuchga ega.

Nutqda sifatlar va fe'llar metaforik qo'llanib, bir necha gaplik mazmunni bitta so'zda beradi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi umumiyliklar

Har ikkisi metafora orqali mazmunni ixchamlashtiradi.

Kognitiv jarayonlar asos bo'ladi: inson fikrlashi obrazlarga tayanadi.

Metaforalar kommunikativ samaradorlikni oshiradi.

Farqlar

Ingliz tili

Abstraktsiyaga kuchli moyillik.

Ilmiy, texnik, biznes metaforalari keng: time is money, black market, loophole.

O'zbek tili; Milliy-kulturologik obrazlar ko'p: tabiat, hayvonot, maishiy predmetlar.

Emotsional-ekspressivlik kuchliroq: yuragi tilka-pora, boshini qotirdi, oyoq-qo'lini bog'ladi.

Xulosa

Metafora ingliz va o'zbek tillarida leksik tejamkorlikning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Bitta metaforik birlik orqali keng, murakkab semantik maydon ixcham tarzda ifodalanadi. Metafora nutqni lo'nda, obrazli va samarali qiladi. Ingliz tilida metaforalar ko'proq kognitiv va abstrakt xarakterga ega bo'lib, konseptual jarayonlarni sodda va lo'nda bayon etishda xizmat qiladi. O'zbek tilida esa metaforalar milliy-madaniy obrazlar, xalqona tasvirlar va emotsional birliklar orqali nutqni boy va ixcham qiladi. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatdiki, har ikki til metafora yordamida leksik tejamkorlikni ta'minlasa-da, semantik motivatsiya, madaniy kontekst va tasvir doirasi jihatdan farqlanadi. Shu bilan birga, metafora nutq samaradorligini oshirish, mazmunni boy va ixcham qilish, shuningdek, stilistik va kommunikativ funktsiyalarni bajarishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari metaforani tilning universal, samarali va ijodiy vositasi sifatida qadrlashga imkon beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.

2. Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). Cognitive Linguistics. Cambridge University Press.
3. Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. Harvard University Press.
4. MacCormac, E. (1985). A Cognitive Theory of Metaphor. MIT Press.
5. Qo'ng'urov, R. (2015). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: Fan nashriyoti.
6. Hojiev, A. (2007). O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent: O'qituvchi.
7. Mamajonov, A. (2018). Til va nutqning pragmatik xususiyatlari. Toshkent: Akademnashr.
8. Karimov, Sh. (2021). O'zbek tilida semantik ko'chishlar va metaforik ifodalar. Til va Adabiyot jurnali, 4(2), 56-63.